

Halmy Kund

Balvégzet

MECSÉRI JÁNOS EZREDES TÖRTÉNETE

A magyar katonák a huszadik században különösen nehéz és sokszor kibogozhatatlanul összetett politikai helyzetekben teljesítettek szolgálatot. Ha biztos pontot kerestek, legtöbb esetben – a hazához való hűségen túl – a kiadott parancsok teljesítése lehetett a mérvadó. A zűrzavaros, sőt vérzivataros helyzetekben a felettes utasítása volt az egyetlen stabil orientációs pont. A parancs megszegése csak igen kivételes helyzetben tolerálható a katonai rendszeren belül. Ilyen írott-íratlan szabály minden korszakban fellelhető, közös pontjuk a nemzet-, illetve néppellenességre, hazaárulásra, tömeggyilkosságra vagy végletesen etikátlan viselkedésre való utasítás megtagadásának lehetősége. Emellett szélsőséges esetekben a katonák világnézeti, személyes hovatartozása is döntő volt egy parancs megtagadásakor.

Tanulmányomban egy magas rangú katonatiszt belső vívódására kívánom ráirányítani a figyelmet. Mecséri János ezredes súlyos dilemmáit a külső körülmények gyors változása okozta. A Rákosi-rendszer által kiképzett, gyors előmenetelű katonatiszt, a rendszer jellegét és logikáját elfogadva, magas beosztású parancsnokként szembesül az 1956-os forradalom elemi erejű, igazságkövetelő orkánjával. Ideológiai-etikai viták és a hazához, néphez, nemzetéhez való viszony okoznak dilemmát tizenkét nap alatt, az utasítások, parancskiadások óráról órára változó szövevényében.

Mecséri végzetesen centrális helyzetbe kerül: katonái élén mindig az adott felettes utasításokat kell követnie, ugyanakkor a nép, a nemzet ereje gyorsabban célra ér a hivatali útvonalaknál. Mire az ezredes megtalálja a helyét az épphogy formálódó rendszerben, már a civil áldozatok jelentette teherrel kell szembenéznie. Ezt követően – szintén utasításra, de már az új kormányzati irány szerint – katonái felveszik a harcot a szovjetekkel. Vajon szolgálhat-e a sorsfordulóban rejlő drámai kettősség – magyar civil áldozatok és a szovjetekkel szembeni harc – végső tanulsággal, vagy az 1958-ban Kádár vérbírósága által kivégzett Mecséri János életpályája egyedi és ezért nem általános érvényű?

Vizsgálati dosszié Mecséri János
és társai ügyében

Mecséri János 1920. április 18-án született Győrben, édesapja Mecséri Mihály asztalossegéd, édesanyja Maár Erzsébet varrónő volt. Apja az 1945-ös földosztás során jutott földhöz, először Abán, majd Kiskunhalason gazdálkodott, 1948-tól a Kecskeméti Állami Gazdaság munkaügyi előadójaként dolgozott. Először az MKP, majd az MDP tagja lett. Anyja 1935–40 között varrónő, majd háztartásbeli, hat gyermeket nevelt. 1945-től ő is tagja volt az MKP-nak, majd az MDP-nek.

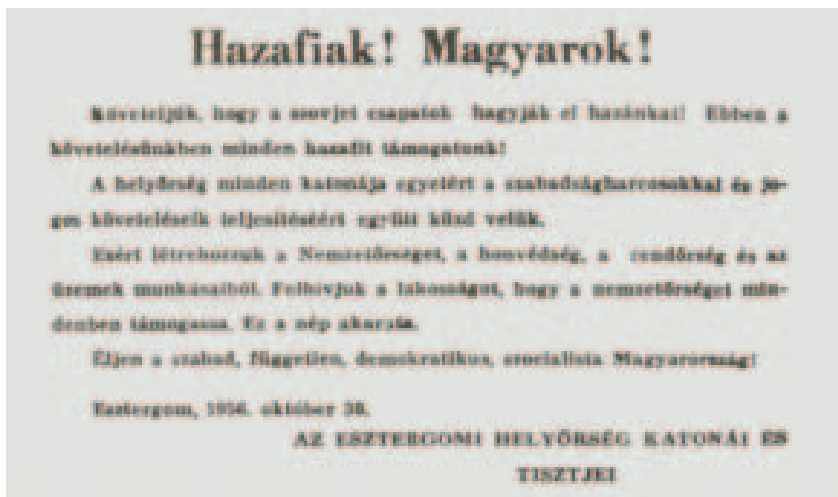
Mecséri Jánost 16 éves koráig a családi terhek csökkentése érdekében nagyszülei nevelték, ezért az elemi iskola hat osztályát a győrszigeti fiúiskolában végezte. 1936-ban került Pestszentlőrincre, az ún. Miklós-telepre, az akkor már itt lakó szüleihez és testvéreihez. Testvérei közül Géza honvéd főhadnagy lett, Gyula autószerelő-segéd, Mihály eltűnt a második világháborúban, a két legkisebb, Ilona és István a forradalom idején még iskolába járt.

A SZAKMUNKÁSVIZSGÁTÓL A KATONAI KARRIERIG

Mecséri János 1936-ban lakatostanonc lett Sóti Zoltán lakatosmesternél, ahol napi 12 órában tanulta a szakmát. A szakmunkásvizsga után, 1939 szeptemberében a Gyömrői úti Siemens gyárban helyezkedett el, ahonnan 1940 márciusában elbocsátották, mert szembe került a műhely vezetőségével. 1941-ben Győrbe költözött, és a MÁVAG híd-műhelyében talált munkát. 1941-ben lépett be a szociáldemokrata pártba, majd 1943-ban a Vasas Szakszervezetbe. 1944-ben, a gyár szétbombázása után bevonultatták katonának.

Párkányánára, az I/1. harckocsi-zászlóaljhoz vonult be, majd innen egy páncélos műhelyiskolába került, rádió-szerelő tanfolyamra. 1944 decemberében szökni próbált, ez azonban nem sikerült. Németországban, a Szudéta-vidéken amerikai fogságba esett. 1946. februárban érkezett haza Győrbe hadifogoly-szerelvénnyel. Korábbi munkahelyén mint csoportvezető kezdett dolgozni. Ebben az évben lett az MKP tagja. *„Megválasztottak március hóban szakszervezeti bizalminak, majd az egyesülésig alapszervi párttitkárnak.”*

1946 decemberében feleségül vette Németh Etelka szövönőt, 1948. augusztus 17-én megszületett Ildikó nevű gyermekük. *„Feleségemet már 1941 óta ismertem. 1946-48-ban elvégeztem*

A Forradalmi Katonai Tanács felhívásai

A laktanya előtti sortüzet elszenvető busz

a dolgozók esti iskolájában a polgári iskola 4 osztályát. Elvégeztem az alap- és középfokú esti szemináriumot. A munkahelyemen mint műhelyrevizor, majd mint lakatos csoportvezető dolgoztam. [...] Az állandó esti iskolába járásom végett éreztem, hogy e funkciót nem tudom kellőképpen ellátni. Kértem a felmentésemet, amit el is fogadtak, de ugyanakkor megbíztak a káderes munka elvégzésével. Beiratkoztam a dolgozók esti fémipari iskolájába.”

Ebben az időszakban a teljhatalmat megkaparintó kommunista párt elhatározta, hogy a hadseregben a „megbízhatatlan”, régi tisztikart munkásparaszt fiatalokból „gyorstalpaló” tanfolyamokon kiképzett, új, „néphez (párthoz) hű” tisztekkel váltja fel. A nagyon gyorsan felívelő katonai karrierpályák ideje ez, a kommunista hatalomnak hálás és végsőkig lojális tisztek kerültek fontos beosztásokba. 1949-ben, egy egyéves törzstiszti tanfolyam elvégzése után Mecséri Jánost századosi rendfokozattal hivatásos állományba vették. Első tiszti beosztását az esztergomi harcokszeszrednél kapta mint századparancsnok. 1949. augusztus 1-jén Tatára került, ahol a Rákosi Páncélos Tiszti Iskola egyik századának parancsnoka lett. 1950-ben visszahelyezték Esztergomba, ahol rövid ideig a tartalékos kiképzést folytató tanfolyam parancsnoka volt, majd megint Tatára vezényelték, ahol a Rákosi Mátyás Páncélos Tiszti Iskola parancsnoki beosztását látta el. Május 1-jén előléptették őrnaggyá, május 23-án pedig soron kívül alezredessé.

„1950 augusztusában ért az az örömhír, amelyben megtudtam, hogy a Szovjetunióba mehetek komoly katonai iskolára. Budapestre vezényeltek az előkészítő tanfolyamra [...] majd november 7-én Moszkvába, a Sztálin akadémia. Itt az iskolát 1951. február 8-án végeztem el. Közben 1951. telén az iskola magyar csoportjának PB-a elé kerültem pártfegyelméért. Amiatt, hogy az egyik titkos füzetemet elhagytam az egyik tanteremben. [...] A tanuláshoz komolyan nekifeküdtem. De elkövettem egy pár komoly hibát, először is az ital kérdésében figyelmeztetett a katonai attasé. [...] A PB. feddésben részesített, de amit, úgy tudok, hazajövetelem előtt eltöröltek. 1952. január hónapban fejeztem be az iskolámat átlag 4.4 osztályzattal és február 8-ára hazakerestem.”

Hazajövetele után törzsparancsnoki beosztásban tevékenykedett, majd 1954

novemberében kinevezték az esztergomi 7. gépesített hadosztály parancsnokává, ezt a beosztást töltötte be ezredesi rangban 1956. október 23-án, amikor a budapesti forradalmi események megkezdődtek. Mecséri tudta, hogy gyorsan felívelő pályáját főként párttagságának és a proletárdiktatúra „belé vetett bizalmának” köszönheti, ezért hálával és hűséges szolgálattal tartozik a hatalomnak. Megtanulta, életelvévé vált, hogy a katona kétkedés nélkül teljesíti felettesi parancsát.

FELLÉPÉS A FORRADALOMMAL SZEMBEN

1956. október 23-án az esztergomi városi pártbizottságról értesítették Mecséri ezredet, hogy Budapesten feszült a helyzet, egy esetleges lázadás megfékezésére hadosztályával álljon készenlétben. Emellett az esztergomi helyőrség parancsnokaként a környék katonai biztosításáról is gondoskodnia kell.

A 23-án este zajló események hatására alakulatai felsőbb utasításra az éjszaka folyamán Budapestre érkeztek, ahol rendfenntartó feladatokat kellett ellátniuk. Ilyen típusfeladat volt például a laktanyák, fegyverraktárak, hidak őrzése, a rádió épületének biztosítása, ahova már a tüntetés során érkeztek. Ettől kezdve Budapest fegyveres őrzését nagyrészt Mecséri hadosztálya látta el. Amikor 24-én reggel ő is megérkezett Budapestre, a városban és a legfelsőbb hadvezetésben teljes fejetlenség uralkodott. Ezért önállóan és határozottan irányította Pestre érkezett alakulatait. Alegységei rend- és objektumvédelmi feladatokat láttak el szerte a városban.

Október 26-án délelőtt tíz óra körül Esztergomban maradt helyettese, Kiss Sándor őrnagy jelentette, hogy nagy tüntetés van a városban, és a tömeg fegyvert követel a hadosztálytól. Mecséri későbbi lelki válsága miatt kulcsfontosságú, hogy ekkor milyen parancsot adott ki. A vallomásaiban így idézte fel: „A hadosztály-parancsnokság épületét biztosítsátok! Fegyvereket nem adhattok a tüntetőknek! Fegyveres támadás esetén lőjete! [...] Azonnal indulok Esztergomba.”

Mecséri azonban elkésett. Esztergomban drámai események zajlottak le. Déli 12 órakor három, felkelőkkel teli busz érkezett a hadosztályparancsnokság épületéhez. Céljuk az ott őrzött politikai foglyok kiszabadítása, az ávosok

Névjegy

Mecséri János

1920–1958

Katonatiszt, 1954-től az esztergomi 7. gépesített hadosztály parancsnoka. A forradalom idején Esztergomból október 30-án rendelték Budapestre, ahol Maléter Pál kinevezte a budai körzet parancsnokának, november 2-án pedig a Kormányőrség parancsnokává és a Juta-dombon állomásozó csapatok főparancsnokává. November 3-án mint a magyar küldöttség kíséretének parancsnokát a szovjetek lefegyverezték és foglyul ejtették. A magyar hatóságok 1958. augusztus 14-én államellenes szervezkedés vezetésének vádjával halálra ítélték, november 15-én felakasztották.

kiadatása, a katonaságnak a felkelők mellé állítása, egyéb vélemények szerint a fegyverszerzés volt. Az egyik busz az őrszem figyelmeztetése ellenére behatolt az objektum kapuján, ahol tankágyúlovás és sorozatlövések fogadták. Tizennégyen azonnal meghaltak. A katonák és az épületben tartózkodó ÁVH-sok a menekülőkre is tüzeltek.

Az ezredes körülbelül 13 órakor érkezett Esztergomba, ahol szembesült a történetekkel. Ennek az eseménynek, illetve a nap folyamán a városban zajló fegyveres összetűzések sebesültjeinek, halottainak nyomasztó terhe meghatározó jelentőségű volt Mecséri kétegyeinek, majd büntetésének kialakulásában.

Oktober végéig az eseményeket úgy értékelte, hogy a szocialista államrend védelmében cselekszik ellenforradalmi erőkkel szemben, ezért teljesen bizalmatlan volt a kialakuló forradalmi szervekkel, tanácsokkal. Az események változása, a hivatalos szervek hangvételének mérséklődése, az átmeneti káosz, majd a Nagy Imre október 28-i beszéde utáni politikai fordulat juttatta Mecséri

rit arra az álláspontra, hogy hibázott, valóban ártatlan emberekkel, forradalmárokkal szemben lépett fel.

Október 30-ig Esztergomban tartózkodott, itt és a környékbeli településeken a rendfenntartó tevékenységet irányította. Egyre inkább azt tapasztalta, hogy a rend tekintetében nincs mit „helyreállítani”, nincsenek lázadók, huligánok, fasiszták, pusztán arról van szó, hogy a lakosság és egyre több katonai alakulat nyilvánítja ki határozott véleményét, törekvését a szovjet megszállás megszüntetésére, a függetlenségre és alapvetően az élet normalizálására Magyarországon.

Ehhez hozzájárult, hogy felsőbb, honvédelmi minisztériumi utasításra vissza kellett hívnia csapatait például Tatabányáról, mivel a Janza Károly honvédelmi minisztertől kapott utasítás szerint a dolgokat politikai úton, „vér nélkül” kell megoldani.

Az esztergomi és a dorogi lakosság ellenszenvé azonban nőtt a helyőrséggel szemben, hiszen hamar elterjedt a vérengzés híre, mindennap tüntetések, küldöttségek követelték a tettesek felelősségre vonását, a hadsereg

átállítását. Mecseriék 27-én, 28-án, 29-én ezekre válaszul egyre enyhébb hangvételű, majd békülékeny felhívásokat szövegeztek, s a lakosságot nyugalomra, türelemre intették. Mecseri a lakossági felhívásra, hogy „álljon át”, eleinte még kitérő választ adott. Közben egyre inkább nyomasztotta a sortűz és az áldozatok ténye, érezte, hogy ezért még felelősségre vonhatják.

A FORRADALMI MAGYARORSZÁG SZOLGÁLATÁBAN

Nagy Imre október 28-i, fordulópontot jelentő beszéde után a laktanya katonái külön felhívást intéztek a lakossághoz, burkoltan jelezve, hogy akár a vezetésnek ellenszegülve is kiállnak a forradalom célkitűzései mellett. A Rákosi-rendszerben kiképzett katonatiszt elbizonytalanodott, rádöbrent saját tervedésére. Megingott a hite a diktatúra erőszakos, civilek elleni fellépésének jogosságában. Törzstisztjeivel az új, hivatalos kormányzati irányvonal követése mellett döntöttek. Ez október 30-án délelőtt történt. 15 órakor Mecserit a HM-ből felrendelték Budapestre. Ezt szinte megkönnyebbülve vette tudomásul, mivel Esztergomban egyre tartóhatatlanabbá vált a helyzete.

Budapesten, a HM-ben továbbra is fejtelenséget talált, mintha a helyzet 26. óta nem változott volna, pusztán az irányvonal módosult: a rákosiista főtiszteket eltávolították. Azonban egyértelmű volt, hogy nincs határozott irányítás. Mecseri ezredes tárgyalta Janza Károllyal, a még hivatalban lévő honvédelmi miniszterrel, akinek kijelentése mindennél jobban illusztrálta a zavaros helyzetet: „Cselekedjék saját belátása szerint!”

Aznap este Mecseri a Kilián laktanyában találkozott Maléter Pállal. A találkozó rövid ideje alatt jelentősen csökkent Mecseri vívódása és hezitálása. A két férfi személyisége lényegi hasonlóságot mutatott. A katonás határozottság, a hivatástudat és a szocializmus iránti elkötelezettség, valamint a szolgálati hűség egyaránt jellemezte őket. Talán nem véletlen, hogy a forradalom kritikus napjaiban összetalálkoztak, szövetségeseknek, küzdőtársaknak bizonyultak, bizalmat és rokonszenvet éreztek egymás iránt. A veszedelemben egymást segítő bajtársak lettek.

Mit mondott Mecserinek és tisztársainak Maléter? Kijelentette, hogy el-

A Juta-dombon
kilőtt szovjet
harckocsik

ismeri a Nagy Imre-kormányt, és elfogadja a független, semleges, szocialista Magyarország programját. A Jugoszláviához hasonló semlegességre gondolt, ahol a gyárak és a földek megmaradnának köztulajdonban. Kijelentette, hogy ezért a szocialista Magyarországot kész harcolni. Mecsériék úgy érezték, jó helyen járnak. Hiszen Maléter is a Szovjetunióban végzett főtiszt és hozzájuk hasonlóan a szocializmus híve volt. Előhozakodtak neki legfőbb aggályukkal, hogy ők a forradalom ellen harcoltak. Maléter erre azt válaszolta, hogy ő is ezt tette. Tudatta, hogy létrehozna majd egy bizottságot, amely kivizsgálja és tisztázza az ügyeiket. Most azonban a forradalmi Magyarországot kell szolgálniuk. Végül megegyeztek az együttműködésben.

Mecséri támogatásáról biztosította a rangidősként viselkedő Malétert. Első feladatként azt kapta Malétertől – aki már tudott leendő honvédelmi miniszteri kinevezéséről –, hogy ellenőrizze a szovjet csapatok kivonulását, és erről másnap, 31-én jelentsen. Ez megtörtént, a szovjetek egy-két kisebb egységet leszámítva elhagyták Budapestet. Időközben kiderült, hogy Esztergom népe nem enyhült meg, Me-

cséri megtudta a helyőrségtől, hogy őt, Kiss Sándor őrnagyot és Hurai Rudolf századost, politikai helyettesét a városi Nemzeti Tanács örökre kitiltotta Esztergomból. A városi közhangulat megnyugtatósára újabb nyilatkozatot adott ki, melyről rövidített formában a Szabad Kossuth Rádió is hírt adott.

Mecséri a továbbiakban különböző magas szintű katonai feladatok ellátására kapott parancsot Malétertől, akit november 2-án honvédelmi miniszterré neveztek ki. Mecséri 31-én este a Budai körzet parancsnokává tették, majd november 1-jén este Maléter őt bízta meg a Parlament őrzésével. Ebben a beosztásban teljesített szolgálatot egészen november 3. éjjeléig. Feladata a Parlament és a Parlamentben zajló kormányzati munka zavartalan biztonságának biztosítása volt. November 3-án délelőtt a szovjet delegációt kellett biztosítani, melyet a tököli laktanyából a Parlamentbe, majd Tökölre kísért vissza. Ez a delegáció tárgyalta a szovjet csapatkivonás üteméről, részleteiről.

Tökölről visszafelé jövet Mecséri megsejmelte a Budapestet védő körkörös gyűrű részeként a Soroksári úton, az ún. Juta-dombnál elhelyezett alakulatait, melyeknek a szovjet csapatok

Dél-Pest felőli támadását kellett megakadályozniuk. Megerősítette korábban kiadott parancsát (mely Maléter korábbi parancsának megismétlése): „Akadályozzátok meg, hogy a szovjet csapatok Budapestre behatoljanak.” Egyes visszaemlékezők szerint csak támadás esetén adandó választúzre volt parancsuk az egységeknek. Mecséri korábban kijelentette, hogy el kell kerülni a háborút a Szovjetunióval, ezért nem szabad elsőként tüzelni.

November 3-án este magyar kormánydelegáció indult Maléter vezetésével Tökölre, hogy ott folytassa a délelőtt megkezdett tárgyalásokat. Mecséri velük tartott mint a kormány őrzésével megbízott parancsnok. A magyar delegációt éjjel körül – nem sokkal a tárgyalás megkezdése után – a szovjetek Szerov KGB-főnök vezényletével letartóztatták.

OSZTÁLYÁRULÓVÁ MINŐSÍTVE

A közel két évig húzódó bírósági eljárás során és végül a Mecséri János és társai per halálos ítéleteinek meghozatalánál sokat nyomott a latban, hogy a Juta-dombi egységek felvették a har-

cot egy szovjet konvojjal (november 4-én hajnalban, éppen a Tökölön letartóztatottakat szállító egységekkel), és az összecsapásnak 11 szovjet halálos áldozata lett. Meglehet, hogy szemet szemért alapon első fokon ezért kellett a hadbírósnak 11 halálos ítéletet hoznia, amelyet a másodfokú ítélet után 7 személyen hajtottak végre.

Mecséri hadosztályából első fokon 52, másodfokon 47 embert ítélték el. Az ítéletet első fokon 1958. augusztus 14-én hozták meg. A bíróság a legnagyobb 1956-os katonaperben összességében 364 év börtönt, 1 életfogytiglani börtönbüntetést és 11 halálos ítéletet hozott. Az ítélet kihirdetése után Mecséri János ezredes fellebbezést nyújtott be a Katonai Bírósághoz. A másodfokú tárgyalást a Legfelsőbb Bíróság Katonai Kollégiumának Különytanácsa tartotta 1958. november 10–14. között Ledényi Ferenc hadbíró ezredes vezetésével zárt fellebbviteli tárgyaláson.

A vádiratban foglaltak szerint a vádlottaknak tizenhét szovjet katona és öt magyar karhatalmista életéért kellett felelniük. A kegyelmi kérvényt elutasították, a főügyész helyettes az ítélet súlyosbítását javasolta helytelen minősítés miatt, mivel a vád szerint az első rendű vádlott Mecséri bűnössége vitathatatlan a gyilkosságra való felbujtás büntetében. Állítása szerint Mecséri utasítására szervezték meg a védelmet, és harcoltak a szovjetek ellen. A főügyész helyettes szerint ezt a tényt a bíróság első fokon elmulasztotta megállapítani. A vád szerint Mecséri és az egység magasabb rangú tisztjei lepaktáltak az ellenséggel, szembe helyezkedtek a fennálló renddel, a népi demokráciával és a szovjet csapatokkal. Elsősorban ezek a tiszték tehetők felelőssé a később bekövetkezett eseményekért, melyeket „védtelen szovjet katonák ellen elkövetett orvtámadásnak” minősített.

A vád szerint tehát az, hogy Mecséri az utolsó pillanatban visszavonta a parancsot, nem jelenti azt, hogy ne lenne felelős a kialakult helyzetért. Az ügyész annak ellenére erre a megállapításra jutott, hogy a vizsgálat igazolta a tűzparancs visszavonásának körülményeit. A november 3-ról 4-re virradóra, hajnali 1-2 óra tájban Tökölön letartóztatott Mecséri a szovjet főparancsnokságról távbeszélőn keresztül visszavonta a

tűzparancsot, és megparancsolta, hogy hadosztályának egységei harc nélkül tegyék le a fegyvert a szovjet csapatok előtt. Mindezt saját elhatározásából tette.

Az ezredest osztályarulónak tartották, munkásszármaszása, pártmúltja miatt különösen kérlelhetetlenül jártak el vele szemben. Karakán és eltökélt kiállása a felvállalt forradalom ügye mellett Maléteréhez hasonlóan különleges dühöt váltott ki bírái körében. A rendszer működési logikájából következően nem kerülhette el a leg súlyosabb ítéletet. Bűnbakot kerestek, a kommunisták és a szovjetek ellen harcoló főtisztet, akinek sorsával példát lehetett statuálni. November 13-án másodfokon tetteit a népi államrend megdöntésére irányuló mozgalomban való tevékeny részvétel bűn-

tettének minősítették, és ismétlen halálra ítélték. Az ítéletet 1958. november 15-én végrehajtották.

MECSÉRI SORSTRAGÉDIÁJA

Sorsa drámai „szerkesztettségét”, szimmetriáját jelzi, hogy letartóztatása után történtek azok az események, amelyek miatt – a hivatalos indoklás szerint – leginkább rászolgált a halálos ítéletre. A Mecséri parancsa alapján a Soroksári úton (a „Juta-dombnál”) tüzelőállást kiépítő tüzekek november 4-én reggel felvették a harcot egy szovjet konvojjal, aminek következtében 11 szovjet halálos áldozat maradt a délpesti úton. Az összecsapásban jórészt az 51. légvédelmi tüzeosztály katonái vettek részt, mely a Mecséri parancs-

A Juta-dombon
kilőtt szovjet
tehergépkocsi

noksága alatt lévő 7. gépesített hadosztály része volt. Az ezredes hiába vonta vissza bizonyítottan a tűzparancsot – mely csak a választűzre adott volna utasítást – már az összecsapás előtt, elsősorban őt tették felelőssé a tűzharc kimeneteléért is, ezért elsőrendű vádlottként kellett viselnie a terhet.

Mecseri tragédiájának kettősségét nem nehéz kitapintani. Míg az egyik pólust az esztergomi tűzparancs, a sortűz és a legalább tizennégy áldozat jelenti, a másikat a Juta-dombi összeütkezés. A két esetben nagyságrendileg hasonló a halálos áldozatok száma. A legfontosabb kérdés áldozatok esetében általában a felelősség kapcsán merül fel: ki, kik a felelősök? A hadsereg szerepe esetén a kérdés még inkább egyértelmű lehet: mi a helyzet a parancskiadással? Ennek a kikutatása

sok tekintetben közelebb vihet a nyugvóponthoz.

Élettörténetével, sorsával kapcsolatos alapkérdéseim a következők: Hős volt, csupán mert kivégezték? Mártír volt, mert a megszállók kiszolgálói halálra ítélték, vagy csak áldozat, mert akaratán kívül, vállalat nélkül jutott erre a sorsra? Bűnös volt, mert ártatlankok vére tapad parancsához? És ezt semmilyen későbbi belátás, fordulat, új irány nem tudja jóvátenni?! Vagy egyszerre volt bűnös és ártatlan az egymásnak ellentmondó parancskiadások szövevényében? Tehetetlen és sodródó? Bűnös volt Esztergom miatt, de hőssé lett a védekező harc miatt? Mártír a kivégzése miatt? (Noha a bíróságon nem vállalta egyértelműen a felkelés alapértékeit, az októberi eseményekről ellenforradalomként beszélt.)

Jelen helyzetben úgy tűnik, hogy egyik kérdésre sem lehet igennel válaszolni. A legvalószínűbb az, hogy egyik atrocitásért sem volt igazán felelős. Az esztergomi hadosztály-parancsnokság védelmének vezetését helyettesére, törzsfőnökére, Kiss Sándor őrnagyra bízta. Kiss telefonon értesítette, hogy fenyegetik a laktanyát. Mecseri kiadta a parancsot: fegyveres támadás esetén lőjenek. A fő kérdés: mi minősül fegyveres támadásnak, mire gondolt Mecseri? Lőfegyver nem volt a befelé törő tüntetőknél. Ez alapján – különösen a fellépés aránytalanságáért – esztergomi helyettesének, Kiss őrnagynak és alárendeltjeinek is viselnie kell a felelősséget. (Kétségtelen, hogy akkor is érvényben voltak az általános katonai objektumvédelmi rendszabályok, törvények, melyek megszabták a védők kötelességeit.)

Döntő probléma az arányosság kérdése. Az esztergomi hadosztály-parancsnokságra behatoló felkelőkre figyelmeztető lövés nélkül tanklövést és sortűzet vezényelni súlyosan aránytalan katonai fellépésnek minősül. A figyelmeztetés szabályos sorrendje: levegőbe lövés, láb elé lövés (porzó lövés), térdmagasságú lövés. Ezek ebben az esetben (és általában az ötvenhatos sortűzeknél) teljesen kimaradtak. Így viszont a felelősség egyértelműen a tűzparancsot közvetlenül kiadó Kiss Sándor őrnagyé, Mecseri Esztergomban tartózkodó helyetteséé. Az ő utasítására lőttek a katonák és az épületben tartózkodó államvédelmis-ták. (A T-34-es páncélos parancsnoka Juhász József százados. Ha – mint azt feltételezik – a páncélos lövése a busz mellett robbant, a lövés akkor is indokolatlan!) A helyzet ellentmondásosságát azonban fokozza, hogy Mecseri a kezdetektől elismerte egyértelmű felelősségét a történetekért. A per XXI. rendű vádlottja, Puchert János visszaemlékezésében idézi Hegyi Gyula vezérőrnagyot, aki szerint 1956. október 30-án „Mecseri elkeseredett hangulatban volt, jól megcsináltam a jövőmet – mondta –, felkelőkre lővettem, a felelőségre vonást nem kerülöm el”.

A juta-dombi összecsapás esetében is az „ártatlanság vélelméhez” kell ragaszkodnunk. Mecseri csak közvetve volt felelős a halálos áldozatokat követelő összecsapás megtörténteért, de így nem lehetett a Budapestet „fegyveresen védő hős” sem.

A Juta-dombon kilőtt szovjet sorozatvetők

A Budapest sugárirányú útjain elhelyezkedő, védelmi célzattal felállított egységeknek választzútre volt parancsuk, melyet a felsőbb parancsnokok, köztük Mecseri is, nagy óvatossággal adtak ki. Ezt a parancsot az alárendeltségébe tartozó alakulatokhoz küldött üzenetében Mecseri november 4-én hajnalban visszavonta. A parancsvisszavonás a parlamentből nem jutott el a soroksári ütegekhez, amelyek az eredeti parancs értelmében felvették a harcot a szovjetekkel. Ezért azonban büntetőjogilag és a logika elemi szabályai szerint az összecsapás nem terhelhető Mecserire, aki előbb (teljes körűen) lefújta az ellenállást, ráadásul este 10 órától fogságban volt. Hozzá kell tenni, hogy a bírői döntésben kiemelten a védelmi rendszer létrehozásáért ítélték el.

Mecseri inkább sodródó, de semmiképpen sem hősi áldozat volt. (Hozzá tartozik a tényekhez, hogy Mecseri a szovjet fogság első napjaiban megmutatta a magyar katonai objektumokat és a csapatok elhelyezkedését.) Sorsa sokban hasonlít Maléter Pál tragédiájához. A megtorló szándék szerint valószínűleg szükség volt egy magas rangú, aktív főtiszt felelősségre vonására, bűnbakra, aki „harcolt” a szovjet hadsereg ellen. Az első fokon tizenegy (másodfokon hét) halálos ítéletből talán megfelelési kényszert is kiolvashatunk: a soroksári jutagyránál elesett tizenegy szovjet katona haláláért a szovjet megszállók elégtételt követeltek. Szemet szemért.

Mecseri sorsának történelmi tanulságát a helytállás és megingás kérdése, nevezetesen a kötelességtudat, a rendszer szolgálata, valamint a megrázkód-tatás, a fordulat bekövetkeztének problémái jelentik. Ezt a folyamatot nem lehet egyetlen kifejezéssel, tömö-

ren leírni: további lényeges feladat lesz Mecseri október végi meghasonlásának többrétegű elemzése.

NÉHÁNY ADALÉK MECSERI JELLEMRAJZÁHOZ

Mecserit felettesei jól képzett tisztnek, „jó katonának” ismerték. Szücs Miklós, aki 1956-ban vezérkari ezredes volt, így írt róla: „*tehetséges fiatal főtisztként ismerte a hadseregben mindenki.*” Maléter Pál a bírósági (ügyészi) szakasz egyik vallomásában határozottan fogalmazott: „*A Parlament őrzésével azért bíztam meg Mecseri János ezredest – a kormány felhívása után –, mert több ízben volt alkalmam képességeiről tudomást szerezni, és a páncé-*

los csapatok legkiválóbb parancsnokainak egyikét ismertem meg benne.”

A pártvezetés számon tartotta és számon is kérte, hogy ezek a fiatal tisztek a párt jóindulatából futottak be katonai karriert. (A forradalmat követő megtorlásban elítélt katonák ellen felhozott egyik legfőbb ideológiai alapú vádpont az „osztályárulás” volt.) Nincs nyoma annak, hogy Mecseri ne értett volna egyet a Rákosi-rendszer működésével. Nem foglalkozott politikával aktívan, de katonaként, egy erőszak-szervezet tisztjeként óhatatlanul a rendszer támasza volt.

Mindemellett fel kell hívni a figyelmet a hadseregben szolgáló elhárító-tisztek hatására elterjedt bizalmatlan légkörre. A feljelentések, besúgások mindent átszövő korszakában a legár-

FENT: A helyszínelési jegyzőkönyvekből: „A fotókópián látható a 85 mm-es közepes lövegünk egyik tüzelőállása, melyet 1956. november 2-án Szabó Pál őrgy. parancsára építettünk ki Soroksár felé fölőiránnyal a szovjet csapatok Budapestre való bejövételének megakadályozása céljából.” (Rémiás Pál és Mátyás Imre)

LENT: „A fotókópián látható helyen foglaltak tüzelőállást a honi lövegek, melyet Rémiás Pál hdgy. kezdeményezésére vontattak oda, azzal a céllal, hogy nagyobb tüzerővel rendelkezünk a szovjet csapatok ellen.” (Mátyás Imre és Hernádi Gyula)

tatlanabb kérdésben sem lehetett politikailag megnyilvánulni. Ha maradt volna ilyen, a hivatalostól eltérő, rendszerellenes kijelentést rögzítő feljegyzés, az azt jelentené, hogy Mecseri valószínűleg nem kerülte volna el a felelősségre vonást 1956 előtt. Nem tudunk ilyen jelentésről, beszámolóról. Annyit azonban lehet tudni, hogy Mecseri elsősorban a szakszerűtlenségek miatt néha „morgott”, sőt katonái megjegyezték, hogy „a mi parancsnokunk nem pártember”, „nem hajlandó elvtársnak szólítani a katonákat”. Ezek fontos utalások a gondolkodásmódjára, és azt is elmondják, hogy hadosztályában kifejezetten sok tiszthelyettes szolgált 1945 előtt is a hadseregben, és ez meghatározhatta az aleggység hangulatát.

A beszámolók szerint határozott, „katonás” embertípus volt, személyiségéhez illeszkedett a hivatása. Egyenes, karakán, erőteljes fellépésű, néha durva megnyilvánulásra hajlamos parancsnokként írják le. Változékony hangulatú, aki egyszer lazán, oldott stílusban viccelődik tisztársaival, beosztottjaival, máskor – hektikus váltással – gorbán, nyersen kezeli alárendeltjeit. Erről eltérő véleményeket is találtunk. Emberségéről nyilatkozik elég érzéketlenül Marcell György, aki Mecseri alatt szolgált mint újonc riadószófő: „A kocsinak is, és nekem is minden pillanatban rajtra készen kell lennie. »Világos« tehát, hogy délutánra bedöglök. [...] Fejest ugrottam a motorba, már esteledett, mire rendbe hoztam. Gimnasztorkám ujjá feltúrva, kezemből csöpög a

fekete olaj. A homályból előlép Mecseri: Látom katona, megjavította a kocsit. Haza tud vinni? Talán nem is ismer: Mecseri ezredes vagyok – és nyújtja a kezét!! Azt hittem elsüllyedek. Nyújtottam az olajos praclimat, meg visszakaptam. Megint nyújtottam, megint visszakaptam. Mecseri hangosan nevetve elkapta a kezemet, kutyakeményen megszorította, úgy mondta: annyit már tudhatna rólam, hogyha én valakinek nyújtom a kezem, akkor a kezét akkor is elfogadom, ha könyökig sz...os! Na, adjon egy kéztörölő rongyot!”

Büszke, harsány ember, de jó bajtárs lehetett. A katonahagyományok szerint amelyik főtiszt bensőséges viszonyt tud kialakítani beosztottaival, fel tud oldódni körükben és osztolni képes sorsukban, azt a szereteten túl mindhalálig tartó hűséggel követik katonái. Nem lehet biztosan állítani, hogy Mecseri az a típus lett volna, akiért, akivel „a pokolra is elmennek” harcosai, de ezek a jelek valami hasonlóra utalnak. A szigorúsága ebbe a képbe belefér, viszont a gorbáság, az arrogancia már kevésbé. Mecseri durva oldalát mutatja, hogy egy-egy mulasztás esetén lelövésével fenyegette alárendeltjeit a vészterhes októberi napokban. Nem csak katonai környezetben fordult elő ilyesmi: „Amikor Szalay Ferenc, az Esztergomi Munkás-Paraszt-Katonatanács elnöke bizalmasan megkérdezte tőle: – Ezredes úr, mit tenne, ha egy esztergomi dolgozó hitvány gazembernek nevezné? Mecseri gondolkodás nélkül rávágta: Azonnal keresztüllőném.” (Mindez a sortűzet követő napokban hangzott el.)

FENT: „A fotókópián 1. számmal és nyíllal jelölt helyen 1956. november 2-án Bösze Károly őrvezetővel együtt építettük ki golyószóróállásunkat Kicska János fhdgy. parancsára. A 2. számmal és nyíllal jelzett helyen Szabó Gyula tizedes foglalt tüzelőállást a másik golyószórónkkal. 1956. november 4-én ezekből az állásokból tüzeltünk a Soroksári műúton haladó – tehergépkocsikon lévő szovjet katonákra és államvédelmistákra.” (Puchert János)

LENT: „1956. november 4-én a fotókópián látható fekvő helyzetből, géppisztolyommal tüzeltem a Soroksári úton haladó tehergépkocsikon lévő szovjet katonákra és államvédelmistákra. Tőlem pár méterre feküdt Árpási Ferenc őrvezető, Jelencsik Pál és Vili Ferenc honvéd, akik szintén tüzeltek a géppisztollyal és karabéllyal a szovjet csapatokra.” (Kálmán Dezső)

Amellett, hogy az idegfeszültségtől terhes napok extrém történései a normális viszonyoktól eltérően értékelendők, ezekből a megnyilvánulásokból lehet Mecséri személyiségének vonásaira következtetni. Főtisztként tudatában volt hatalmának, és hirtelen ember lévén büszkesége és arroganciája miatt gyakran ragadtatta magát ilyen fenyegető kijelentésekre. Feltételezhető, hogy a kemény fenyegetést nemcsak ösztönszerűen, habitusából fakadóan használta, hanem inkább hatásos didaktikai, parancsnoki eszközként, mely a korabeli hadsereg viszonyai közepette ismert módszer volt.

Az 1956-os esztergomi események egyik kutatója, Fakász Tibor ezt írja Mecséri jelleméről: „*Megtanulta, életelvévé vált, hogy »a katonai kételkedés nélkül teljesíti felettesi parancsát«.*” Ezt beosztottjaitól, tisztjeitől és köz-katonáitól egyaránt megkövetelte. El-lentmondást nem tűrő, katonás szigorúságáért jó parancsnoknak tartották. Katonai, szakmai felkészültségét elismerték. Sikerességéhez hozzájárult magabiztossága és céltudatossága is. Ezek mellett azonban voltak olyan jel-

lemvonásai, tulajdonságai, amelyek miatt többször elmarasztalták, fenyegették, s amelyeket személyzeti anyagában (káderjelentéseiben) is szükségesnek láttak feljegyezni. Mecséri János nem mindig tudott uralkodni magán, nem volt elég fegyelmezett. A tanfolyamokon a tanárokkal vitába szállt, a tananyagot felületesen dolgozta fel. Néha mértéket veszítve fogyasztott szeszes italt, s fesztelenül, közönségesen viselkedett.

Valószínűleg vezető pozíciója is hozzájárult önteltségéhez, elbizakodottságához, sértődékenységéhez és agresszív durvaságához. Nagy szigorral irányított, beosztottait ledorongolta, lecsúrházta. Azt vallotta: „*A parancsnok inkább legyen rideg, mint engedékeny!*” Nem volt képes „*megütni a megfelelő elvtársi hangot*”, tisztjait nem vonta be eléggé a vezetésbe, „*a nevelőmunkát elhanyagolta*”. Hibáira, rossz természetére többször figyelmeztették. Erre illetéknéppen „*önkritikát gyakorolt*”: „*Bizony nekem is látnom kell, hogy a XX. Kongresszus volt, és másképpen kell beszélnem az emberekkel.*” Mindamellett alapvető tulaj-

donsága volt a nyíltság, az őszinteség, a bátorság, a tette kész határozottság. A katonás, tömör, világos beszédstílus a bírósági perének irataiból lépten nyomon elénk tűnik.

Mint minden másodlagos forrást és értékelést, az előbbi is óvatossággal kezeljük, ám a jellemvonások, amelyeket Fakász feltárt, hasonlatosak a többi beszámolóban szereplőkhöz. Az egyértelmű, hogy tisztjársai és feljebbvalói közül sokan kedvelték, respektálták. Elég a már idézett Szűcs Miklóst és Maléter Pált említeni, de ezt igazolja a következő eset is: Hegyi László és Róka Mihály vezérőrnagyok a bírósági tárgyaláson először Mecsérit üdvözölték baráti kézfogással, figyelmen kívül hagyva a tanácsvezető bíró felháborodását. Ez az esemény a két főtiszttel szembeni feljelentést vont maga után.

Több letartóztatott katonai a börtönök alatt került ismeretségbe volt hadosztályparancsnokával. Puchert János elmondása szerint életében először a másodfokú tárgyalás előtt a rabszállító gépkocsiban találkozott Mecsé- rivel. Az íratlan szabályok szerint a politikai fogvatartottak közötti rangok,

A megtorlások háttérmechanizmusa

A Mecséri János ezredes elleni – különböző ügyek egyesítését követő – nyomozás fokozatosan kialakuló koncepciója illeszkedett a legfelsőbb politikai vezetés által vezényelt, az igazságügy eszközeit igénybe vevő megtorlás folyamatába, és igazodott annak céljaihoz. Tekintsük át vázlatosan a kádári bosszúhadjárat háttérének lényegesebb elemeit!

1956. november 2-án a jugoszláviai Brioni szigetén, Hruscsov és Tito titkos találkozásán már előtérbe került a magyarországi „helyzet konszolidálása” utáni megtorlás igénye. A Zinner Tibor által közölt dokumentumok szerint a leglényegesebb kitételeket 1956. november 21-én a már napok óta folyó budapesti magyar-jugoszláv tárgyalásokon Dobrivoje Vidić jugoszláv külügyi államtitkár-helyettes ismertette Kádár Jánossal. Az államtitkár-helyettes – aki a jugoszláv követségen tartózkodó Nagy Imre csoport ügyéről tárgyaló delegáció munkáját irányította – kö-

zölte: „*A szovjet elvtársakkal november 2-án folytatott megbeszélésben a kérdéssel kapcsolatban arra törekedtünk, hogy megkönnyítsük a Nagy-kormány likvidálását és utat nyissunk egy munkás-paraszt kormány megalkotásának.*”

Az új párt, az MSZMP legfelsőbb vezetése nemhogy zöld utat, de felszólítást kapott a megtorlásra. A katonai – mint rögtönítélő – bíróságok már 1956. december 15-én megkezdték működésüket. 1956 december 15-én januárjának fordulóján, az MSZMP jóváhagyása után véglegesítették a

kormányprogramot, melyet a tárcák külön-külön készített előterjesztéseiből állítottak össze. Az Igazságügyi Minisztérium előterjesztése szerint a kormány „*A büntető eljárásjogi szabályok megfelelő módosítása útján gondoskodik arról, hogy méltó büntetését vegye el az, aki szocialista államunk, társadalmi rendünk, a szocialista tulajdon, a polgárok javai, békéje és nyugalma ellen tör.* [...] *A törvények következetes alkalmazásával védjük meg szocialista társadalmi rendünket.* [...] *a kormány biztosítja a bíróságok számára a független, mindenilletéktelen külső befolyásolástól mentes ítélkezés feltételeit.*”

Kádár az MSZMP KB 1956. december 28-i ülésén említette először a „gyorsított bíraskodást” mint a bevezetendő represszív intézkedések egyikét, mely 1957. január 15. és június 15. között volt hatályban.

Nyomon követhető, hogy a párt megtorlással kapcsolatos döntéseit az Igazságügyi Minisztérium és a Legfelsőbb Bíróság munkatársai helyezték „szakmai” alapokra. (Az Igazságügyi Minisztérium megbízott vezetője 1956. december 29-től: dr. Nezvál Ferenc – 1957. május 9-től igazságügy-miniszter –, a Legfelsőbb Bíróság elnöke, dr. Domokos József, a politikai döntéshozók közül a legfontosabbak: Kádár János, Münnich Ferenc, Biszku Béla, Marosán György, Apró Antal.)

Az 1957 elején felállított Legfelsőbb Bíróság Népbírói Tanácsa, valamint a népbírói jelöltek a megtorlás legfontosabb „igazságszolgáltatási”, valójában felsőbb döntéseket levezénylő, végrehajtó szerveit. Kádár a felállításuk szükségességét egyebek mellett a következőkkel indokolta: „*Az országban aktivizálódtak, felléptek,*

tekintélybeli különbségek eltűntek, valódi bajtársi, tegező viszony alakult ki közöttük.

A bíróságon a következő hivatalos jellemzés született Mecséri ezredesről: „Jó felfogóképességű, kellő műveltséggel rendelkező, energikus, kissé erőszakos alaptermészetű ember. Katonai tudását fokozatosan gyarapította, egymás után különböző magasabb beosztásokba került. Szolgálati ideje alatt kifogás ellene nem volt, több dicséretben és kormánykitüntetésben részesült, az ellenforradalom idején szilárdan megállta a helyét, csak a második részben valószínűleg meg bűnös tevékenységet, bűnösségét nem ismeri el, a mindenkori kormány utasításait hajtotta végre.”

Ha keménysége miatt Mecsérit ellenszenves személyiségnek tartották volna katonái, nem játszódhatott volna le a következő jelenet: „Mecséri ezredes, a fővádlott négy-öt napon át válaszolt a bíróság kérdéseire. Bátran elmentmondott, mire Mátyás hadbíró föluggrott, s magából kikelve ordította: »Maga ötszörösen halálra van ítélve!« – »Tudom, elnök úr – válaszolta Mecséri nyugodtan. – Büszkén vállalom,

amit tettem – mondta Mecséri a bíróságnak. – Engem elítélhetnek, de bajtársaimat, katonáimat, akik csak az én parancsaimat teljesítették, nem ítélték el. Engedjék őket szabadon, mert ők nem bűnösök.«” Mecsérinek, akit halálra ítélték, az volt az utolsó kívánsága: hadd búcsúzzon el társaitól. A bíróságnak ezt teljesítenie kellett. „Bejött a terembe rengeteg fegyveres őr; a bilincseket levették rólunk. Sorban öszeöleleztünk.”

PSZICHOLÓGIAI SZAKVÉLEMÉNY

Mecséri pszichés állapotáról törvényszéki elmeszakértői vélemény készült. Ez az egyetlen, összesen harmincnégy soros dokumentum, mely szakmai (akár orvosi) szempontból adalékot jelenthetne. Am sematikussága, valamint a cselekményeket leíró – s nem elemző – jellege miatt Mecséri pszichés állapotáról semmilyen érdemleges információt nem nyújt, még a legfeszültebb, általunk vizsgált időszakról sem. Mecséri állapotát teljesen normálisnak tekinti.

„[Mecséri] előadja [...], hogy az évenkénti tisztiző szűrővizsgálaton idegességet állapítottak meg nála, gyomorsav túltengése van. Egyéb betegségről nem tud, kórházi kezelés alatt nem állott. Panaszja nincs, egészségesnek érzi magát. [...] A vádbeli cselekményeket 1956. október 30 – november 3. között hajtotta végre. Előzetesen október 23-a óta több napon át nem aludt, állandó idegfeszültségben élt. Az akkori eseményekre, saját cselekményeire megfelelően visszaemlékezik, bár kevésbé fontos időpontokra vonatkozólag helyenként már nem pontosak az emlékképei.

A kimerültségen kívül nem érezte, hogy egyéb idegrendszeri vagy elmebeli rendellenessége lett volna a kérdéses időszakban. Terheltnél szervi, idegrendszeri eltérés nem mutatható ki, mondanivalóját értelmesen adja elő, magatartása rendezett. Tudati állapota tiszta, figyelemösszpontosító képességében. Társítási műveletek sem alaki, sem tartalmi zavart nem mutatnak. Érzelmi, hangulati állapota helyzetének megfelelő. Észrevevési kör zavarára utaló jel nem vehető.”

hatalmat ragadtak a kezükbe horthysta katonatisztek, csendőrök stb. Ezeknek az ügyét is komolyan kézbe kell venni és nagyon tárgyalni nem is kell. Meg kell csinálni és ahol csak olyan volt horthystákkal találkoznunk, akik vették maguknak a bátorságot és dísznóságokat csináltak, körmenetben kell bíróság elé állítani, halálra ítélni és kivégezni. Ha ez nem történik meg, akkor a népnek nyugalma itt soha nem lesz. Ezeket az ítéleteket nem kell az újságokban hozni.”

Az MSZMP IKB, majd KB, az Adminisztratív Osztály, a PB, a Legfőbb Ügyészség, a Legfelsőbb Bíróság és az Igazságügyi Minisztérium értekezletein összehangolták és konkrétan meghatározták, hogy az „ellenforradalomban” részt vevők közül kiket, milyen kategóriákba sorolva kell megbüntetni. Az 1956 utáni megtorlások fő felelőseinél természetesen nem találjuk meg a politikai gyilkosságokra történő közvetlen, pláne írásbeli utasítást. Aki

„A pártnak és a kormánynak az ellenforradalom felszámolását célzó büntetőpolitikai irányelvei kezdetben a kormánztól, majd az MSZMP aktivizálódásával párhuzamosan egyre inkább a pártvezetéstől származtak. A rendszerbe foglálás, a hosszú távú büntetőpolitikai gyakorlat kialakítása már csak az MSZMP irányítóinak jóváhagyásától függött. Mind a törvényerejű rendeletek, mind a személyi feltételek, mind az ítélkezés osztályszempontokat előtérbe állító, sőt még egyfajta ítéleti mértéket is rögzítő kialakítása elválaszthatatlan az MSZMP vezető testületeitől, a KB Adminisztratív Osztályának illetékeseitől, valamint a velük együttműködő igazságügyi vezetőkétől. Ez utóbbiakat pedig ők nevezték ki vagy állították vissza vezető pozícióba. Ez a szoros együttműködő grémium alakította ki a jogpolitika kádárista gyakorlatát, amely mértékét tekintve tragikus következményekkel járt nem csupán a »fizikai megsemmisítéseknel«, hanem az egyéb büntetéseket tekintve is.”

(Zinner Tibor Az igazságszolgáltatás irányítása és az 1956–1963 közötti büntető igazságszolgáltatás. In: Sortüzek–1956 III. jelentés, Lakitelek, Antológia, 1996)

ezt keresi és ennek alapján próbálja eldönteni, volt-e közvetlen felelős (illetve ki vagy kik voltak azok), az tévúton jár, il-

letve nincs tisztában a korszak döntési mechanizmusával.

Az 1944 és 1963 közötti, politikai okokból történő kivégzé-

sekre nem kerülhetett volna sor a szovjet hadsereg magyarországi jelenléte nélkül. A szovjetek kezére játszó kommunista pártvezetés, a legfőbb pártfunkcionáriusok, politikai bizottsági tagok, a Titkárság vezetői, a miniszterek, a legfőbb bírák és ügyészek együttesen felelősek a kivégzésekért, sortüzekért, agyonveretésekkért. Mindezeket a döntéseket szűk körben, „bandaszerűen”, bolshevik módszerekkel hozták meg. A közvetlen, döntő utasításokat írásban soha nem adták ki. Így egyértelmű, hogy a politikai és köztörvényes felelősség a felelős pozícióban lévők anélkül is terheli, hogy a döntéseik nyomon követhetőek lennének. A pozíció felelősségvállalással jár. A szovjetek támogatásával teljhatalmú diktatúrát kiépítő kommunista vezetést helyzeténél fogva teljes felelősség terheli a Magyarországon történelemért, kiemelten a fent említett funkciókat ellátó személyeket.

A Csorba Antal orvos alezredes által készített szakvélemény végezetül megállapítja: „Fentiek szerint terhelt jelenleg elmebetegségben vagy elmeegyensúlytalanságban szenved. A vádbeli cselekmények végrehajtásának időszakában az általa szolgáltatott adatok szerint kimerült idegrendszeri állapotban volt, azonban kimerültségi fokának megállapítása, illetve annak eldöntése, hogy ez befolyásolhatta-e a cselekmények társadalomveszélyességének [sic!] felismerésében, utólag egyéb adatok hiányában nem lehetséges.” A cselekmények „társadalomveszélyességének” jogi, sőt ez esetben orvosi fogalomválasza jól kifejezi a vádlottak tetteiről és helyzetéről alkotott korabeli hivatalos felfogást.

Áttanulmányozva a per többi vádlottjáról készült szakvéleményt is, megállapíthatjuk, hogy egyikük sem próbált semmiféle mentális zavart szimulálni vagy az eseményekre visszatekintve ilyesmivel mentegetőzni. A kialvatlanságra, fáradtságra, idegkimerültségre való utalás szinte minden vádlottnál előfordul. Az biztosan állítható, hogy az orvos tisztek szakvéleményében nem találunk arra utaló jelet, hogy a kimerültséget kiemelve mentőövet dobhat volna a terheltnek, orvosi szempontból felvetve azt, hogy az extrém periódus során esetleg – egészségügyi okokból – nem megfelelő mérlegelés után hozták meg döntéseiket az érintettek. Sokkal inkább a kötelezően elvégzendő – egyáltalán nem alapos – vizsgálat után gépiesen, sorozatban készült jelentéseket találhatjuk meg ezekben a dokumentumokban.

Egy vádlott esetében történt meg az elmeorvosi véleményezés alapján a büntetés mérséklése. Bár Mecseri személyét nem érinti, talán érdemes az ítélet részletes indoklásából ezt a részt kiemelni, mert egyedül itt történik utalás a vádlottak idegállapotára: „A büntetőper tárgyalása során több vádlott vonatkozásában mind a vádlottak, mind a védők részéről olyan irányú célszók is történtek, miszerint egyes vádlottak a cselekményük elkövetésének idején olyan idegállapotban lettek volna, mely esetleg büntetőjogilag tekintetbe jöhetne. Éppen ezért a katonai bíróság az eljárás során több vádlottat az ideg és elmeorvosi vizsgálat alá bocsátott, azonban egy vádlott, Schmell-

haus János XXXIX. terhelt kivételével az elmeorvosi szakvélemény szerint egyetlen megvizsgált vádlott sem volt a cselekmény elkövetése idején olyan ideg és elmeállapotban, s jelenleg sincs ilyenben, mely büntetőjogilag a legkisebb mértékben is figyelembe vehető volna. Míg nevezett vádlottnál a szakvélemény ugyan elmebetegséget, vagy kóros idegrendszeri elváltozást nem állapított ugyan meg, azonban az orvosi vélemény szerint nevezett alacsonyabb szellemi képességű, primitív, gondolat-szegény, kissé beszűkült tudatú személy, akit ez a körülmény némileg korlátozhatott abban, hogy adott helyzetben akarat és elhatározó képességeinek teljes birtokában, az érvek és ellenérvek hatása után cselekedjen. Ezen körülményt a bíróság figyelembe vette és a vele szemben alkalmazott büntetés mértékét a korlátlan enyhítési jog folytán lényegesen mérsékelte és büntetését a vele szemben alkalmazott büntetéshez mérten annak kb. fele arányában állapította meg.”

Ezzel a passzussal a bíróság elintézték tekintette mind az elmeorvosi vélemények, mind az ügyvédek és a vádlottak ilyen irányú kérelmeinek megtárgyalását.

ÖSSZEGRÖZÉS

Nem könnyű elképzelni, milyen folyamat zajlott le Mecseri János lelkiismeretében: egy olyan személyiségben, aki pályája túlnyomó részében – mint katoná – meggyőződéssel követte a Rákosi-rendszer irányvonalát, hűséggel szolgálta azt, egyetértett politikájával. Nem pusztán családi helyzetéből fakadóan. Szinte mindent a kommunista hatalomátvételnek köszönhetett, fiatakorától kezdve baloldalinak, kommunistának vallotta magát, gyors karriert futott be a hadseregben. A felső vezetéssel azonos alapon állt világnézeti szempontból, ezen a téren korábban nem voltak konfliktusai. Tűzparancsot adott ki a felkelők ellen, keményen, határozottan fellépett a rendszer védelmében.

Az események sodrásában és saját lelkiismeretének egyre szorító béklyójában meghasonlott, de a zavaros helyzetben nem azonnal látta a helyét, szerepét s a kivezető utat. A forradalmi események hatására azonban képes volt felmérni tévedését, vétkét. Vállalta, amit korábban tett, és ezzel együtt lépett a Nagy Imre-kormányt

követve a függetlenség irányába. Mecseri nem volt érzéketlen: a forradalom katarzisa rá is hatott. Bűnösnek érezte magát a civil forradalmárok halálában, megrázta a sebesültek nagy száma is. Rádöbbsent, hogy személyes felelőssége van mind az elnyomó rendszer működtetésében, mind a nemzeti függetlenség kérdésében. A döntő pillanatban az, aki előtte vakon hitt a pártnak, a forradalmi Magyarország mellé állt.

Bírái előtt az átállását megelőző időszakról úgy számolt be, mint aki híven kitartott a párt és a kormány irányvonal mellett, majd ezzel látszólag ellentmondásba kerülve, az október 30. utáni eseményekről tett vallomása során töretlenül a Nagy Imre-, illetve Maléter-vonal melletti határozott, törvényes kiállását hangsúlyozta. Ezt az érvelést más vádlottak védekezésében is megtaláljuk: nem az átállást hangsúlyozták, hanem a felső, törvényes, hivatalos irányvonal változásának követését.

Az ezredes mindvégig lojális volt a hatalomhoz. A „törvényes kormány” többször hangsúlyozott követése azonban csak súlyosította helyzetét a forradalom leverői szemében: a proletárdiktatúra, a párt és a szovjethatalom „árulóját” látták benne. Mecseri vagy nem volt tisztában bírái, hóhérai eltökéltségével, kérlelhetetlenségével (ezért úgy gondolta, ha tisztán, egyenesen beszámol a történelekről, talán megértő ítélezőkre talál), vagy továbbra is bizonytalan volt önmaga korábbi, illetve forradalmi szerepének megítélésében. Ezt a lélektani helyzetet nehéz átlátni, kibogozni. Az bizonyos, hogy katonáit, beosztottait menteni akarta a végsőkig.

Mintha történetének utóéletét is jellemeznék ezek az ellentmondások. Sokan a juta-dombi események, a honvédelmi helytállás miatt a forradalom katonai hőisének tekintik, díszsír helye van a 301-es parcellában, 1990-ben posztumusz altábornaggyá nevezték ki. Ugyanakkor Esztergomban – ahol él a véres események emléke, hiszen élnek a meggyilkoltak hozzátartozói, s a város méltóképpen őrzi múltját – érthető módon nem tartozik a város köztisztviselőiben álló történelmi személyiségei közé. Mecseri János mégis – éppen belső drámája, nehéz döntései miatt – a 20. század közepi, vészterhes, ellentmondásos időszak izgalmas, figyelemre méltó alakja. ♦